

ЛЕКСИКА У БЕЛИЋЕВИМ ДИЈАЛЕКТИМА ИСТОЧНЕ И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ

У раду се даје преглед лексике коју је Александар Белић употребио у својој студији *Дијалекти источне и јужне Србије* (1905) и саопштава размишљање да би она могла бити основа азбучника дијалекатског речника.

Кључне речи: српски језик, дијалекатски речник, призренско-тимочки говори.

Размишљајући о почецим српске дијалекатске лексикографије зауставили смо се на два знаменитим књигама дијалектолошке науке. Прва је *Дијалекти источне и јужне Србије* Александра Белића, а друга *Штокавски дијалекат* Милана Решетара (на немачком).² У тим два књигама, чији су ствараоци несумњиви научни ауторитети из прве деценије развоја српске дијалектологије као науке, налазимо и значајну потпору српској дијалекатској лексикографији. Овде бисмо се укратко позабавили регистром Белићеве монографије, као могућим азбучником једног дијалекатског речника.

Наиме, А. Белић је у својој опсежној расправи (стр. СХП+1–715) употребио више хиљада речи, онолико пута колико му је било потребно за опис, анализу и расправу, а потом је дао регистар (стр. 677–715) на преко 110 стубаца. Регистар чини попис од 6209 речи (прерачунато преко просека речи на једном ступцу у десет повезаних стубаца).

Решетар је на крају своје расправе (ступци 224–316) објавио нешто преко 1600 речи из западних крајева и Славоније.

Пре било каквог увида у Белићев регистар морају се имати у виду следеће чињенице:

језичка грађа, односно речи и изрази које доноси регистар, записани су у живом говору пре 110 година, грађа је записивана на терену, у одабраним местима источне и југоисточне Србије,

избор информатора и селекција забележеног материјала припадају врло упућеном стручњаку, првом и досад највећем ауторитету у науци о народним говорима код Срба,

¹ nedb@ni.ac.rs

² Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, књ. 1, СКА, Београд 1905; Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, VIII. Wien 1907, 4°, 320 стубаца (са две карте).

поузданост регистровања и умешност графичког фиксирања (записивања) припадају стручњаку првога реда,

записана грађа темељи се на познавању историје и граматике српскога језика као целине, и односа према суседним (и другим) словенским језицима; записивање грађе било је са јасним циљем да се уоче, ситематизују, проуче и објаве језичка факта која најбоље репрезентују систем периферних говора српскога језика, и указују на његову историју и на тенденције даљег развоја.

Грађа, по природи ствари, показује системност у оквиру датог дијалекатског типа, и диференцираност у односу на друге дијалекте матичног, српског језика, као целине.

Регистар упућује и на страницу где је који пример искоришћен, и где се на дотичном месту указује и на место (пункт) где је реч записана, односно говор којему реч припада.

У погледу обухвата искоришћене грађе регистром, сам аутор вели: „Речи, узете само из текста расправе, сведене су на што мањи број. За то се облици исте речи наводе увек под једним обликом.“ (стр. 678).

Најзад, после Вуковог *Српског рјечника*, ово је највећа збирка дијалекатских речи, досад највећа у дијалектолошким монографијама у нас, која не припада категорији дијалекатских речника.

Оно што овај сумаран поглед осиромашује јесу сазнања:

1. речи су служиле као језичке чињенице са фонетским, морфолошким, творбеним одликама, те се није трагало за речима које би значиле само појмовну залиху описаних говора, тј. узимана је реч која је могла неком од својих особености бити сведок и потврда граматичког и историјског стања језика на дотичном тлу. Да се тежило попису лексема с обзиром на значење и тематику, сигурно би и регистар био другачији. Овако, регистар је слика такозване опште лексике, својствене свакодневном разговору некадашње српске патријархалне породице, на почетку двадесетог века;

2. речи нису тумачене у погледу значења (то ни сам аутор није желео чинити имајући у виду да се бави дијалектолошким описом, а не лексикографском обрадом једне групе, и онда и сада, атрактивних српских дијалеката), те се поменути регистар може понајбоље искористити само за устројство азбучника евентуалног дијалекатског речника са подручја говора захваћених монографијом *Дијалекти источне и јужне Србије*.

Иако није давао значење речи, Белић је омогућавао њихову идентификацију на више начина:

а) синонимом у загради: *трнако́п* (будак) 40; *пујь^ак* (ћуран) 59; *цвиць^ак* (сурутка) 59;

б) у заградама се могао наћи облик који ће учинити јаснијим, видљивијим запис са терена који је замагљен неким од асимилационих процеса локалног говора: *баць^аз* (баксуз), *патль^ак* (патња) 75;

в) синонимом из самих говора: *стовá* (м. *стаја* = *става*) 26; или формом без дијалекатских одлика: *ја́збаџи* (= јазавци) 79;

г) синонимом из говора објашњеним синонимом из књижевног језика: *чотí* = *чавтí* („кевће“), стр. 26;

д) описно: *једъци* (одело, „ствар спремљена за сваки случај“) 67; *јанагъч* (горње греде на зидовима са стране у воденицама, стругарама, ваљавицама и сл.) 67;

ђ) некада је, иако врло ретко, као појашњење додавао историјске форме које би указивале на етимологију: *осът* (чичак, *осът*) 69.

Ако би се пришло искоришћењу Белићеве лексике за речник, све би овакве случајеве ваљало разрешити, дешифровати, будући да су управо међу њима и врло ретки и загонетни примери некадашњег лексичког стања.

Највећи број речи Белићевог регистра су речи такореченог фонда лексике свакодневног општења. То је и разумљиво са становишта сврхе књиге у којој су ове речи биле само градивни материјал. Оне су својина свакога говорника и садржај свакодневнога говора, због тога дуго трају и имају широку употребу, па се на њима могао видети сваки историјски траг: и у гласовним променама, и у обличким трансформацијама.

Очекивали бисмо да је ту мање речи које обично називамо страним јер подразумевамо живот патријархалне заједнице затворене друштвеном праксом и упућене на своје уско окружење. Биће да ипак није тако: идући за списком уочава се много речи које се тешко препознају у данашњем лексикону. Будући да су ту, у језику домаћица, ратара, пастира... мора се признати да су стране речи већ биле одомаћене, да су се изговарале уз огњиште, на њиви, на обреду и у обичају, да су стекле своје место и када треба означити одећу, и кућу и храну, па и болештине или лекарије.

Указали бисмо на један слој речи које би данашњем читаоцу могле бити непознате. Оне су верујемо све мање познате и сеоском живљу, нарочито данашњем које је прихватило многе принове које су му дошле с различитих праваца и разнима каналима, али је без посебне љубави за старине, која нас и не краси увек, нити довољно, одбацујући трулеж и старудије, често одбацивао и имена којим су делови некадашње ношње, некадашњег посуђа или неких других реалија именовани: *белојка, браник, бреме, вештиња, водник, врвушка, глотан, грабња, гредељ, домашњар, дубар, жељка, жегла, забел, заврња, залога, запрег, запрега, изметнути се, измине, имот, јаснути се, јејина, каланица, кладња, кравај, крупник, криљеница, личан, мучњак, науман, обложина, одирен, остан, плакарија, постав, руба, свезница, снемати, трклат, ћутук, ускутњак, целац, цењет, чеврљуга, шивац, шупељка*.

Из Белићеве студије (не из Регистра) исписали смо оне речи за које је аутор сматрао да их треба објаснити. У тексту расправе њихова тумачења, или појашњења давана су у заградама, и то је био наш услов да их овде пренесемо. Према нашем рачуну има их око 720. Акценат и тумачење преносимо онако како је код Белића, једино смо његове варијације полугласника изван акцентованог слога свели на један знак /ь/. Ако реч с њим није акцентована, значи да је акценат на њему (*бацьз*). Кад реч има вокално *л*, а није акцентована, то је из техничких разлога, и акценат је на томе *л* (*заслта*). Глас *дз* означавамо подвученим *з* (*зѐзне*). Евентуална наша размишљања или појашњења, према ономе што знамо ослоњени на лично познавање и увид у касније радове са овога терена, учинићемо преко фуснота.

абим – трошим 531, *азгън* – ватрен³ 67, *алабан* – поткивач 358, *алинав* – луцкаст 435, *алуга* – шумљак 350, *ас* – сасвим 441, *ачикно* – убаво 433;

барбу̀ткe – старе паре 390, *баришџк* – уговор, мир 366, *батаљи* – штапови 322, *баџъз* – баксуз 75, *бачевина* – бачевање 383, *башија* – кмет 396, *баи́та* – отац 345, *баитетина* – башта⁴ 384, *баи́тина* – очевина 345, *бегли́к* – „арач на стоку” 354, *бе́два* – комишање кукуруза⁵ 348, *бежанија* – „збег” 395, *бежани́ц* – крушке⁶ 375, *бе́ли свет* – множина 429, *белица* – шљива 371, *бе́лне* – забели 485, *белужња́ве* – беличасте 436, *беља́в* – бео, „дрљав” 436, *бе́рне* – „мало берем” 485, *бешлџк* – турска монета у вредности од једног динара 68, *бичџи́ја* – ножар 67, *бла́жим* – мрсити⁷ 593, *близнина* – близнаци, пар 382, *бљеи́та́к* – луч 362, *бозлоган* – буздован 358, *болван* – „труп”, греда 354, *болџува* – болова 497, *болџ* – болест 395, *борави* – болује 532, *ботев* – „употребе” 514, *брани́ца* – сакупљена стока 371, *брањани́к* – место у ваљавици где ударају чекићи 364, *бргола́зине* – прече стазе 383, *бркне* – вауче руку у цеп 485, *бува́ља* – мотка којом се млати, „бува” 368, *бузелџк* – коров 68, *були́ца* – булка 373, *булуме́нта* – гомила 352, *бундуковали* – пијанчили 589, *бунџав* – чупав 436, *бусарница* – колеба 373, *бушљи́в* – бушан 436, *бџки́је* – лестве⁸ на крову 67, *бџт* : *убџкала* – уваљала 47, *бџџи* – баровито место 71;

вакљаст – гарав, црноок 437, *везме́* – мали кантар 361, *венчи́ла* – круне за свадбу 394, *верги́ја* – арач на главу 396, *вериџа́к* – вериге 362, *вече* – више 440, *вешти́ња* – вешта жена 386, *видричња́к* – место у воденици око точка 363, *вилдан* – изданак 354, *виричџк* – детенце 367, *вистан* – „премена за невесту” 354, *вићули́ца* – мећава 374, *више* – боље 439, *влáвђе* – крушке 194, *владавац* – владалац 375, *вољку́је* – ужива 498, *вољу́је* – ужива 498, *вра́* – гомила 305, *врабџи́ци* – мрави 375, *вражали́ца* – врачара 371, *вражальџ* – врач 375, *врачка* – врачара, враџбина 368, *врби́ца* – цвеће 371, *врвољџи́ци* – онај део воћа који се баца 362, *врвџи́ца* – уже 394, *врџвинка* – разговор 384, *врџли́ва* – брбљива, говорљива 436, *врџмна* – „трудна” 433, *врџда́к* – подуже дрво, каменито брдо 362, *врлоча́* – место врлетно 177, *вртогла́ва* – ветропир 352, *вртоли́ја* – бездан 396, *врчва* – ћуп 309, *врчи́ца* – кика 371, *врчи́ца* – кика плетеница 175, *вџца* – вуче 112;

галатно – срамотно 439, *галов* – црн пас 354, *гла́бне* – шчепати зубима, прожрдљиво почети јести 485, *главничар* – „главни” 393, *гла́ма* – каменито

³ Мислимо да се ради о фигуративном значењу „немиран, помаман, обестан...“.

⁴ Ради се о пејоративном значењу, али Белић такву употребу није означавао.

⁵ Ради се о свакој моби на пољским пословима. За кућевне (домаћа радиност), чули смо у Тимоку – *тлака*.

⁶ Белић често даје тумачење: *крушка*, *трава*, *птица*, *цвеће*, а ради се о врстама крушака, птица, трава, другог биља... То би будући обрађивач, ако Белићеву лексику узме у обраду за речник, требало да има у виду.

⁷ Када је давао дефиниције (објашњења) речи које је хтео појаснити, Белић је некад граматички облик тумачио истим обликом, али је код глагола то недоследно, па се често јавља инфинитив наспрам других облика који су у дијалекту, и које је желео тумачити књижевним језиком.

⁸ Летве.

брдо 348, *гласиши се* – јављаш се 532, *глашау* – певају 132, *глежња* – зглоб 385, *глине* – прогута 485, *глождак* – глогова шума 366, *глотно* – нечисто⁹ 433, *глуместо дрво* – пуно, растресито дрво 437, *глчка* – стс. гљкњ „шум” 94, *гљч* – урлање 106, *гмичаво* – блатњаво 436, *гњетé* – мучи 220, *годечким* – по вољи 177, *годињак* – дете или сл. од године дана 362, *големáши* – великаши 394, *големци* – великаши 375, *гољак* – сверни ветар 362, *горчѝва* – горка 436, *гоца* – много 471, *гоца́мити* – жестоко, врло 471, *грабња* – журба 385, *гредéл* – дрво што држи јарам по средини плуга 354, *грмéж* – грмљавина 395, *грмóтрн* – врста трна 359, *грнуше* – појурише 572, *гробиште* – гробље 389, *грозила* – претити 593, *гројзобéр* – берба 144, *гроње* – украс 397, *грснице* – конопље док се још не отру 373, *гртко* – тугаљиво 123, *грчава* – коврцаста 436, *гунгур* – чвор 354;

дајма – непрестано 471, *двóримо* – молимо 532, *деáни* – „слуша се” 532, *дебéљаче* – врста шњиве 364, *дебља́к* – стабло, дебло 362, *девојжља́к* – девојчица 363, *дéкне* – викне¹⁰ 485, *деља́вн* – ваљан 433, *дѝвја курвица* – попонац 373, *дѝвја обрнѝка* – бели слез 364, *дѝзало* – дрво којим се у воденици пушта вода 203, *дирéза* – трава 350, *довурдán* – момак што дотерује овце 358, *дóда* – удата сестра, дада 30, *дозорѝла* – дозрела 593, *долán* – прозор 80, *домьши́ар* – укућанин 393, *доскудéли* – осиромашили 591, *дрáсну* – утече 485, *дрвнѝк* – дрвара 365, *дрешља́ци* – одело 362, *дрéшиће* – одело 183, *дрсне* – удари 485, *другáчице* – „друшке”, другарица 373, *другáчка* – другарица 368, *дрчна* – дрска, лакома 433, *дукуља́к* – „незгода, подвала” 363, *ду́лица* – њушка 373, *дупне* – удари 485, *дупчица* – рупица 373;

есéнка – цвеће 131;

жáлн – тужан 80, *жéљна* – корњача 197, *животу́јемо* – живимо 499, *жѝчка* – конач 368, *жлтáрка* – птица 95, *жлтáрци* – врста крушака 376, *жлтенѝца* – млечика 106, *жми* – жмури 504, *жубóре* – говоре 533, *жу́кам* – терам, гурам 404;

зáбел – забран 355, *завѝјем* – плачем 529, *зáврња* – део што везује руду у саонице 350, *загарá* – зечар 393, *загње́ло* – увукло 479, *загрља́јће* – чутурице 368, *загрљеста* – „која има грло” – тиква и сл. 437, *зада́ва се* – јавља се 523, *задéла* – затворила 589, *задумува́ли се* – договорили се 498, *заду́ше* – загуше 533, *зaзр́там* – загледам 492, *зáјучера* – прекјуче 268, *закасаветѝл* – закасао 594, *закасáл* – заслужио¹¹ 590, *закљеушѝтили* – затворили уста 594, *закомóдим* – „погодим” 533, *зала́вимо* – заразговарамо се 531, *залóшке* – обојци 368, *залóшиће* – обојци 193, *залудња́к* – беспослен човек 365, *зálчњк* – залогáј 60, *замéтау* – заносе 524, *запамéти* – запамти 534, *запѝраш* – забрањујеш 524, *запѝши* – затвори 542, *зáпређе* – сукња 350, *зáрадба* – зарада 394, *зарóви* – затрпа 535, *засвóји* – присвоји 535, *заслнѝла се* – склонила се 91, *заслта* – засењивати, заклањати 98, *засту́пиш* – заузмеш нечије место 536, *затезáљка* – део на кошу у воденици којим се пушта жито више или

⁹ Углавном се ради о житу, које има и семење неке друге биљке уродице.

¹⁰ Мислимо да би било тачније: *подвикне!*

¹¹ Ближе: *награбуцио, занемоћао.*

мање 368, *затицамо* – опколимо 493, *затлстило се* – вели се за јело када је масно 99, *заучил* – научио 595, *заштуреле* – опустеле 491, *збрзи* – сјури, отера 123, *згоди* – угоди 532, *згробате се* – паднете 523, *зељаник* – пита од зеља 364, *земник* – подрум 365, *зимоваче* – врста крушке 364, *зимовина* – храна за зиму 383, *зорњача* – звезда 364;

зезне – тресне 485, *зипа* – скаче 202, *зубрим* – шилбочим 533, *зудурина* – дувариште 202, *зурепљиво* – „дампирљиво” 203;

игриште – гумно 389, *издањује* – дани се 498, *издрснаја* – искочио 610, *издрсну се* – умаћи 572, *измештау се* – беже 524, *измуљи* – протури 534, *измьгли* – истуче 54, *изогравано* – украшено 148, *изокау* – дозову 132, *изокау* – дозову 524, *изрезила се* – оставити се 595, *испалчи* – измакне 534, *источник* – кошава 365, *итра* – лукава 430, *ичъм-ат* – пијење, појење 67;

јадън – киван 433, *јакосни* – јак, задружан 433, *јакотиња* – снага 386, *јанагъч* – горње греде на зидовима страна у воденицама и сл. 67, *јаникара* – „чумина сестра” 392, *јаска* – одскаче 524, *једноман* – непрестано 466, *једъци* – одело, „ствар спремљена за сваки случај” 67, *јекам* – грдим 524, *јерцење* – момци 130;

кабат – баксуз 471, *кавалка* – инструмент налик на дудук 368, *кадър* – достојан нечега 67, *каланица* – боца, ћупче, чанак 372, *кама* – нож с обе стране оштар 348, *каната* – тестија 351, *кани* – нуди 401, *кара* – тера 524, *карта* – буклија 348, *катерица* – верерица 374, *катериши* – „качиш” 533, *качула* – „баретина”, шубара 351, *килавица* – чекић 374, *кипелица* – врућина 372, *кисолопџ* – врабац 359, *кладња* – крстина 385, *клашњанка* – капа 368, *клашње* – сукно 385, *клчина* – чеш. kluk „прамен” 96, *кльчник* – туцањ 365, *кљоснем* – паднем 485, *кљуводрвка* – птица 368, *кљунница* – кљун 372, *кључарка* – клин на кошу у воденици 368, *ковтор* – трава 355, *коколът* – буљав, окат 437, *кокоње* – Гркиње 351, *колетија* – точкови 396, *комка* – причешће 368, *комкал* – причестио 591, *коњак* – коњаник 362, *коњоштин* – ровац 359, *копач* – будак 364, *кордџ* – коколашка, тулузина 355, *корне* – удари ножем 485, *косило* – мотка на којој је коса 394, *кошарица* – кошница 374, *краварник* – место где се прави сир „кравај” 365, *краљче* – краљевић 379, *крвна* – глоба за убистрво 349, *крвобурљиво* – са крвавом мокраћом 436, *крвомочљиво* – са крвавом мокраћом 436, *крвчък* – мало крви 367, *крдељинке* – пиштољи 384, *крекетало* – чекетало на точку воденичном 393, *кречеталка* – крекетало 368, *кричали* – викали 591, *кришино* – кришом 467, *кркушка* – риба 394, *крџешка* – мердевине 369, *крљовештица* – вештица 373, *крми* – храни 123, *крмим* – раним 533, *крне* – вукне 123, *кросно* – вратило 359, *крошња* – котарица 385, *крпољчък* – крпица 60, *крстыц* – крстина 376, *крумит* – црни лук, кромит 26, *крупавица* – град 373, *крупник* – јечам 365, *кришенице* – суве шљиве 372, *кубџ* – пећ 361, *кужња* – носи 524, *кужне* – штукне, утекне 485, *кутрџ* – псето 361;

ластар – младо грање 392, *леденик* – украс на обрадачу од ситног новца 364, *лежанка* – пошира клупа 369, *лџке* – чутурице 369, *лџче* – левак 129, *липне* – „прилепи се” 485, *лискуљак* – камен, лискун 363, *итне* – полети, одлети 485, *лудњичаво* – луцкасто 436, *лукавичаво* – главичасто 436, *лџскавџ* – шљокица 54, *лџне* – штуцне 486;

љаник – уљаник¹² 160, љеља – тетка 349;,
 маѓарица – велики кашаљ 373, маждрџк – копље 67, маја – квасац 349, мајстораш – мајстор 394, маклен – црни клен 355, малокавни – малобројни 434, манистра – огрлица 361, мароче – марјашче 380, марџк – љубав, јед 68, маточина – жалфија 383, маџуга – буца 394, маџарџе – шљиве 369, медџци – крушке 376, мертеџи – тање греде у крову 355, меџка – врска 524, меџенџи – суседи 376, мешанија – смеса 396, младиња – младеж 386, младишар – младић 393, млчови – резови, бајонети 105, момковиџа – слушкиња 372, морач – биљка 355, морувал – морао 500, мрџка – смрт 369, мрмори – мрмља 534, мрморје – црви 145, мртвак – мртац 362, мрчкаво око – болесно, нечисто 436, мрша – стрвина 349, мршљак – мрцина 363, мьска – мазга 55, мутеница – млаћеница 374, мучњак – сандук у који пада брашно у воденици с каменова 363, муштинá – „мушкарци” 385, мьглоједина – лака рана 54;

на тену – на тенане 466, навадњује – наводњава 497, навака – судбина 351, нагрџа се – „натежи” 523, надвије – пребаци 529, надушували – осетили, намирисали 498, најжмикувал – намигивао 501, назвџрим се – запрепасти се 533, назнавџјем – знам 500, накрпџија – наканио 632, напрасил – рђаво учинио 594, нарављив – добар, срчан 436, нарџне – повуче 486, ненавидни – мрзак 434, нишáла – њихала 591, нишáн – прстеновање, просидба 355;

обга – кора за питу 349, обџкне – научи 520, облаж – мрсно, масно 353, облекло – одело 393, облога – опклада 351, обложина – запуштен виноград 383, обљиковина – обла мотка 383, оборувано – ограђивано 500, обрџисина – високо место изложено ветру 383, обрџок – заветина 355, овалџили – опколили 593, овалувал – побеђивао, савлађивао 501, огади – упропасти 577, одалџк – одалиска 75, одџња са – „избије” 523, одџри – тражити, наћи 533, одрсна – пуна, једра 434, ојакнеје – ојача 491, окалке – наочари 369, оканик – ока 364, ократкеља – окраћала 491, окрута – сила, насиље 351, олабџела – ослабила 491, олалија – велика ватра, алалија 28, омаја – „осења”, авет, чудовиште 351, омáје – очара 530, омáквиџа – кобила од три године 84, омртџел – умртно се 491, опаши – реп 356, опкџлно – обло, оклишно 434, опкџлчасто – обло 437, оплен – део кола 356, опџји – опије 534, оптилџели – осилили се 491, орљак – вика 363, орне – мало пооре 486, осебно – засебно 434, осџљ – плева од жита 365, осковариџије – трговци који мед купују и ваде восак 160, остџн – прут 58, остџт – чичак 69, откидџјемо – подсецамо 501, отрџоши – упропасти 536;,

павлиџке – паунице 401, падалиште – долина, место за окупљање 389, пáлош – пас 356, пáлучина – тулузина 383, пáлџц – „зуб” у ваљавици 60, паниџа – чанак 372, пáпращанџе – шљиве 369, пáприџа – попреко гвозђџе које држи на себи покретљив воденични камен 372, парамán – парче, комад од одела, појас 358, партољак – дроџци 363, парусџија – црквиште 396, парчуљак – крпа 363, пастрма – „шаренка” 82, патџлник – паћеник 365, пашалар – паша 393, пџвиџа – певачица 372, перáшиџе – ускршња јаја 369, пердеп – мрежа 356, перџошиџе – црвена ускршња јаја 193, пџстује – чувати, неговати, хранити 501,

¹² Пчелињак.

петица – део осовине на којој стоји покретљив воденични камен 372, *пећура* – врело 393, *пивџ* – пијаница 376, *пиџер* – паприка 356, *пирон* – гвоздена кука којом се углављује труп у стругари 356, *пишљак* – детенце 363, *плакарџа* – буре за ракију 396, *пљаска* – удара 221, *побожанство* – побожност 391, *повесмо* – сноп кудеље 361, *повече* – повише 174, *повивка* – пелена 369, *погалујем* – помилујем 498, *подајник* – поданик 365, *подачул* – начуо 589, *подсмѝша се* – подсмева се 494, *позобрне* – „заобрне” 520, *појанта* – греда која као дијагонала ... (спаја два суседна дирека) 352, *појаса (га)* – надјача (га) 162, *покрклó* – каурма 393, *полибила* – припила се 594, *поључи* – одвоји стоку која је била у бачији 222, *помести се* – помакне се 534, *попёр* – паприка 82, *пóплака* – жалба 352, *поројила* – искварила 595, *пóрта* – врата 349, *посилба* – шиљање 394, *поснотиња* – пост 386, *потеклó* – порекло 393, *потикало* – погубило се, помрло 592, *потикау се* – изгубе се, униште се 525, *пóтплата* – постава 352, *потпруг* – појас, колан 356, *правéж* – „оно што се прави” 395, *правитън* – праведан 434, *прáвнем* – направим 486, *прасе* – лист на ноzi 361, *првeњ* – првенац 389, *првињ* – први пут 468, *прдибука* – птица 353, *преборóви* – освести се 532, *прекóвка* – део коша у воденици 369, *прелути се* – ољушти се 577, *премењача* – кошуља 364, *премисли* – предомисли 577, *препáруга* – лептир 395, *препита* – поново пита 524, *пресабуљи* – савије 532, *пресéd* – кошница 356, *пресéк* – одељак у амбару 357, *прéслап* – превој 357, *приверчерница* – предвечерје 374, *пригóр* – „нешто што је прегорело”, биљка 357, *призорно* – „потешко” 434, *прикажња* – приповетка 386, *приказуванство* – причање, приказивање 391, *прикóтка* – привреди 524, *прикрóти* – примири 533, *припорасне* – приличнопорасте 486, *прискратала* – одживела 591, *пробóјац* – шило 79, *пролазинка* – стаза 384, *пролет* – пролеће 307, *прóлука* – пролаз 352, *промáзди* – поглади 533, *проњуцáла* – вели се за дете кад кроз нос плаче 591, *прóпасник* – несрећник 365, *простóрка* – простирач 369, *прóшка* – врљика 369, *прошљак* – просјак 363, *прóшиће* – ограда 193, *прпосан* – страх 80, *прти се* – спрема се 534, *псетáрник* – псећа кућица 365, *пуá* – дише 163, *пужáљка* – шкољка 369, *пујк* – ћуран 59, *пупушка* – махуна 394, *пуштурáк* – младић 363; *ражéним* – раставим 533, *раздрнчимо* – раздрмамо 533, *разлúче* – одеље 533, *размíрно* – немирно 434, *ракитък* – мали врбак 367, *рамењача* – обрамица 364, *рамун* – репух 389, *ранђиње* – врста крушака 194, *раскокорило се* – раскокало се 594, *распиљк* – беспутан живот 75, *рeкњато* – речено 153, *репушљак* – репух 363, *рецeљ* – куване бундеве у меду или вину 357, *ржњика* – лествица 364, *ркољак* – слине 363, *ровљив* – плачљив 436, *родљак* – родњак 363, *ротувала* – ружила 502, *ртка* – кучка 124, *рукóљка* – руикóвет 369, *рупа* – туче 525, *русалија* – као „краљице што се састају” 396; *саачија* – сајција 129, *сабурдисáла* – спљескала, треснула 590, *сајбóја* – сопственик 396, *салáш* – кош 357, *салáш* – појата 357, *самовóљник* – добровољац 365, *самовóљње* – које раде нешто од своје воље 369, *самоков* – места где се прерађивале и чистиле руде 359, *сантанљци* – бројење? 68, *санци* – доњи део саоница 376, *сáце* – чај 397, *свезенице* – неколико повесама, об. 12 374, *свiтнуше* – севнуше 486, *седлице* – женски покривач за главу, налик на трвeљ 372, *семењáјка* – семе 369, *серкмé* – мрежа за хватање риба 361, *сивци* – врста крушака 376, *синигер* – птица 358, *синóр* – хатар, утрина

357, *сиришњак* – вилина косица 363, *сицим* – међа 357, *скакџ* – скакавац 60, *скаћнице* – скакавци 372, *склаћа* (га) – заштићује (га) 183, *склевеси́ли* – спремили 594, *склнѝ се* – скупити се, скуњити се 107, *склопчина* – котлина 382, *склу́ва* – коврца, локна 352, *склца* – изломи зубима 96, *скорње* – коже које метну селјаци на ногу (бутину) кад везују снопље 386, *скрнци́на* – болест 382, *скулу́вка* – зулуд 369, *скупотѝја* – скупоћа 396, *слабичав* – слабуњав 436, *сланиношића* – шева 369, *слѝтнуше* – слетеше 486, *слпка* – грана 97, *слчѝца* – гранчица 97, *слунчоглед* – сунцокрет 359, *слупка* – грана 115, *смешика* – смех 369, *смрдѝврана* – птица 353, *смрдѝвран* – птица 353, *смџау* – скидају 55, *снаоди* – спопада 206, *снемѝје* – упропастити 502, *собѝје се* – изује се 529, *совијанка* – „жуто цвеће” 82, *спѝстри* – остави 534, *спонашу се* – распашу се 531, *спрѝли се* – посвађали се 495, *средорѝк* – „спрудина”, острвце у реци 359, *ставиња се* – смркава 494, *стѝрка* – матива 369, *стовѝ* – стаја 26, *стѝвна* – широк ћуп, ћуп 350, *стотник* – стоти део 365, *стрѝничаво* – врлетно 436, *стреѝр* – врабац 206, *стрѝвиш* – изгубиш 536, *стрѝси* – рани 536, *стрѝдна* – трудна 434, *стрѝпа* – скупи 525, *ступѝља* – стопало 369, *субѝћан* – суботњак 434, *суварѝја* – коњица 397, *судни́на* – судски трошкови 382, *сѝчка* – грана 371, *сѝведнаја се* – склонио се 610, *сѝвлак* – „попонац” 71, *сѝвлак* – вилина косица 357, *сѝнтрач* – сандук на бунару 67;

таласѝн – осења 359, *тарачѝк* – торба 359, *татабице* – стенице 374, *тежѝтник* – тежак 365, *темпло* – иконостас 360, *травѝљак* – травуљина 363, *трапушка* – трап 394, *трѝвѝли* – женски украс што се на глави носи 357, *трѝѝѝ* – „труп”, „бичкија”, гредѝ 357, *трѝѝѝ* – иверје 370, *трѝчуљѝк* – иверје 363, *трѝкам* – трнкам, чистим трње 526, *трѝлача* – трлица 364, *трѝпне* – лупнути ногом 486, *троши́нка* – мрвица 385, *трутне* – бупне 486, *туљѝнке* – игле 389, *тумба́ци* – део ваљавице, шкембе 363, *тупани́* – добоши 357, *туцањ* – стуцањ 113;

ћерѝп – део воденице, стругаре, ваљавице где се вода скупља 357, *ћислонѝј* – птица 194, *ћѝтица* – слачица 373, *ћоштерѝ* – ренде за грађење жлебѝва у прозорима 361;

уамѝни се – постане брљив 531, *убѝбри* – искрчка 531, *убѝвица* – убица 374, *убѝткала* – „умешати се”, треснути 590, *увѝтѝлила* – присилила, довела у теснац 591, *удѝми* – наговори 533, *укашѝкал* – укаљао 590, *укѝтају* – завити се, стегнути се 95, *укрѝѝтила* – укрут- 47, *уљѝпа* – залепи 222, *уљудѝше* – смирише, спремише 579, *умачѝкали* – замрљати се, уваљати се у благо 591, *умашикал* – упрљати, ваљада умешал 37, *умѝрачка* – смрт 370, *упѝти се* – уплаши се, узнемири се 105, *упрѝшкамо се* – уплашимо се 525, *усекѝула* – усахнула 612, *усѝчкам* – селим 525, *ускутѝњак* – наконче 363, *устѝн* – гредѝ у крову 389, *утенѝил се* – повампирео се 595, *уѝце* – грђе 439;

фу́та – сукња 350;

ѝвичѝк – сурутка 59, *ѝвѝара* – дуга свирала 392, *ѝвѝарна* – ѝвѝаница 352, *ѝѝѝ* – снег 376, *ѝѝѝѝѝ* – погођен, уговорен 153, *ѝрвѝеникакво* – ѝрвѝенкасто 436, *ѝрвѝѝѝ* – врста крушака, шљива 370, *ѝрвѝѝѝ* – врста крушака 377, *ѝрѝѝѝѝ* – папуче 144, *ѝрѝѝѝѝѝѝ* – топови 226, *ѝркѝѝѝ* – коњ 357, *ѝрѝѝѝѝ* – рибарска справа за ловљење рибе 377, *ѝнѝем* – пољубим 522;

чáтма – пруже 457, *чгубав* – цгебав, пупав 436, *чекíја* – ножић 397, *чемрзга* – чворуга 352, *чешли́ка* – боца 364, *чинáр* – дрво 393, *чичéви* – стричеви 319, *човањ* – карлица 357, *човéчи бој* – човечји раст 435, *чокетáло* – чекетало 393, *чомаљу́га* – чвор 395, *чопну́ла* – ударила 588, *чотíи* – чавти, кевће 26, *чóчав* – кржљав 436, *чулума́сто* – ћубаво 437, *чупетíч* – чоканче 177;

иáсне – тргне 486, *ивци́ан* – врабац 358, *и́ипкау* – даве 526;

ишивци – шивач 377, *имутнем* – узети, „смотати” 592, *итр́кне* – јурне 522, *иу́галь* – кеса 358, *иу́кне* – писне, мукне 522, *иумари́ца* – танко дрво 373, *иупéлка* – фрула, уопште шупља свирајка 370, *иу́пка* – греда у стругари што „вози труп” 370.

Покушали смо овај слој Белићеве лексике (*скуп речи за које је аутор мислио да их треба објаснити*) ставити у однос према дијалекатским речницима југоисточне Србије који се појављују стотину година после његових *Дијалеката*. Иако наше поређење није у свему коректно јер су наши речници регионални, а његова лексика узета је en bloc, уз то одабрали смо за осврт само поједина слова, ипак сачињена табела показује извесне односе који се могу образлагати.

Пошли смо са јужних говорних подручја, односно од *Речника говора јужне Србије* Момчила Златановића, а објављеним речницима придружили и *Речник народног говора у Црној Реци* М. Марковића, са подручја које не припада Белићевим *Дијалектима*. Видећемо и зашто.

Речник	Слово	бр. речи код Белића	бр. речи у дотич. речнику	%
Златановић: Речник г. јужне Србије	б	45	4	0,08
Митровић: Речник леск. говора	в	36	11	30,5
Жугић: Речник г. јабл. краја	г	36	10	27,7
Манић: Лужнички речник	д	30	3	0,1
Живковић: Речник пир. говора	з	45	20	44,4
Динић: Тимочки диј. речник	к	65	47	62,3
Јовановић: Речник с. Каменице	м	35	9	29,7
Стојановић: Црнотравски речник	ц, ч, ц, ш	40	14	35,0
Марковић: Речник н. г. у Црној Реци	о	43	1	0,02
Укупно без последњег речника		332	118	35,5

Табела нам показује следеће.

Најмањи број Белићевих „нејасних” речи доносе *Лужнички речник* и *Речник говора јужне Србије*. Први је и иначе најмањи захватом, па је разумљиво што се ту и не може очекивати значајније подударање, а други је речник Врања, са доста особености лексике чаршије, па је то, можда, разлог да је оно што је код Белића нејасно, овде изван азбучника.

Највише је Белићевих речи објашњено (захваћено) у *Тимочком дијалекатском речнику*, који, са *Црнотравским речником* спада у најобимније наше дијалекатске речнике, чему погодује и чињеница да је Белић своја истраживања отпочео управо на подручју Динићевог речника, па је њихово слагање и с те стране разумљиво.

Скоро потпуно одсуство лексике коју је Белић објашњавао имамо у црноречком речнику, а и то је разумљиво, јер Црна Река не припада подручју Белићевих *Дијалеката*, иако му је блиско и географски и по језику.

Лексика народних говора југоисточне Србије споменута, и у мањем обиму објашњена, по нашем мишљењу искористива је (чак и као полазна основа) за азбучник будућег, обједињавајућег дијалекатског речника призренско-тимочких говора, уз разумљив обзир према временској дистанци која нас дели од настанка Белићевих записа до неке пројекције *Речника призренско-тимочких говора*, према којем се пажња дијалекатских лексикографа управља.

Nedeljko R. Bogdanović

LEXIS IN BELIĆ'S DIALECTS OF EAST AND SOUTH SERBIA

The paper represents a review of the lexis that Aleksandar Belić used in his study *Dialects of East and South Serbia* (1905) with a conclusion that it might be the basis of the alphabet of the dialect dictionary.

Key words: Serbian language, dialect dictionary, Prizren-Timok dialects.

